

MILÉTSKÁ ŠKOLA

7. - 6. STOLETÍ PŘ. N. L.

Thalés

"Většina těch, kdo se první obírali filosofií, myslila, že počátky všech věcí jsou jen v podobě hmoty. Neboť to, z čeho jsou všechny věci a z čeho na počátku vznikají i do čeho na konci zanikají, při čemž trvá podstata a mění se jen ve svých stavech, to nazývají prvkem a počátkem jsoucna. Proto se domnívají, že ani nic nevzniká, ani nic nehyne, jelikož stále trvá taková podstata. ... Počet a povahu takového počátku neuvádějí ovšem všichni stejně. Thalés, původce takovéto filosofie, říká, že je to voda; proto také hlásal, že země leží na vodě. Tuto domněnku snad čerpal z pozorování, že se vše živí vlhkem a že z něho vzniká a jím se živí i teplo – a z čeho vše vzniká, to je jeho počátkem."

"Svět je plný bohů."

Anaximandros

Anaximandros prohlásil neomezené (APEIRON) za počátek a základní prvek jsoucna; první zavedl toto jméno „počátek“ (ARCHÉ). Říká pak, že to není ani voda, ani žádný z takzvaných živlů, nýbrž jakási jiná neomezená přirozenost, z níž vznikají všechny oblohy a světy v nich. „A z čeho věci vznikají, do toho též zanikají podle nutnosti, neboť si za své bezpráví navzájem platí pokutu a trest podle určení času.“ Takto to říká slovy poněkud básnickými.

Pravil, že neomezené je věčné a nestárnoucí a že obsahuje všechny světy.

Anaximénés

Prohlásil vzduch za počátek jsoucna, neboť z něho vše vzniká a do něho se zase rozkládá. „Jako naše duše“, praví, „jsou vzduchem nám vládne, tak dech a vzduch objímá celý svět.“

Pravil, že je počátkem neomezený vzduch, že z něho vzniká, co jest, co bylo, co bude, bozi i božské věci a že ostatní vzniká z potomstva vzduchu: když je zcela stejný, je neviditelný, ale ukazuje se chladem, teplem, vlhkem a pohybem. A stále se hýbá, neboť kdyby se nehýbal, neměnil by se tolik, kolik se mění.

Otázky:

Jaký je společný problém milétské školy?

Jak tento problém řeší její jednotliví členové?

PÝTHAGORÁS

ASI 580-500 PŘ. N. L.

„P. pravil, že se život podobá shromáždění při hrách. Jako tam jedni přicházejí, aby závodili, druzí za obchodem a třetí, nejlepší, jako diváci, tak se v životě rodí jedni, lidé otroctí, jako lovci slávy i bohatství a druzí, filosofové, jako lovci pravdy.“

„Filosofii pojmenoval první P. a sebe nazval filosofem .., neboť prý žádný člověk není moudrý, jenom bůh.“

„P. první nazval souhrn všeho světem (KOSMOS) podle pořádku v něm.“

„Zdá se, že si P. nade všechno vážil nauky o číslech, připodobňoval všechny věci k číslům.“

Otázky: *Co je úkolem filosofie?*

Najděte souvislost mezi Pýthagorovou filosofií a milétskou školou.

HÉRAKLEITOS

ASI 550-480 PŘ. N. L.

„Povaha věcí se ráda skrývá.“

„Oheň je základním prvkem, vše je obměnou ohně a vše se děje zřetováním a zhušťováním ... Všechno se děje v protivě a vše teče jako řeka, vše je ohraničeno a jeden je svět. Vzniká z ohně a opět je spalován v určitých obdobích střídavě po celý věk, děje se tak podle sudby.“

„Tento svět, týž pro všechny, nestvořil žádný z bohů ani z lidí, ale vždy byl, jest a bude věčně živým ohněm, rozněcujícím se podle míry a hasnoucím podle míry.“

„Praví tuším H., že všechno přechází a nic netrvá, a přirovnává věci k toku řeky, říká, že bys nevstoupil dvakrát do téže řeky.“

„H. říkal, že protivné se shoduje a že z neshodného je nejkrásnější harmonie.“

„Totéž je živé a mrtvé, bdící a spící, mladé a staré, neboť toto změnivši se je oním a ono zase změnivši se je tímto.“

„Je třeba vědět, že je boj (všem) společný, že právo je svárem a že se vše děje ve sváru a podle nutnosti.“

Otázka: *Najděte souvislost mezi Hérakleitovou filosofií a milétskou školou.*

SÓKRATÉS

469-399 PŘ. N. L.

I. „Sám vždy rozmlouval o tom, co se týkalo člověka, a zkoumal, co je bezbožné a co zbožné, co je krásné a co ošklivé, co je spravedlivé, co nespravedlivé, co je to rozumnost a co šílenství, co je statečnost a co zbabělost, co je stát, co je státník, co je to vláda nad lidmi a co je vládce. O těchto věcech se tedy pouštěl do hovoru a o jiných, jejichž znalost podle jeho názoru činí lidi dokonalými a jejichž neznalost opravňuje k označení těch, kteří je neznají, jako otrocké povahy.“ „Říkal, že spravedlnost a každá jiná ctnost je vědění. Všechno spravedlivé a každá jiná forma činnosti založená na ctnosti je podle něho krásná a dobrá; kdo zná, co je krásné a dobré, nemůže dát ničemu jinému přednost, a naproti tomu kdo to nezná, nemůže nic krásného a dobrého dělat, a i když se o to pokusí, udělá to špatně. A protože se spravedlivé jednání a všechny ostatní krásné a dobré činnosti uskutečňují prostřednictvím ctnosti, je prý zřejmé, že spravedlnost a každá jiná ctnost je vědění.“

(Xenofón: Vzpomínky na Sókrata)

Otázky: *Jak se základní téma a problém Sókratova myšlení odlišuje od presokratiků?
Co je podle Sókrata cílem lidského života?
Jak lze tohoto cíle dosáhnout?*

II. „Já vás, Athéňané, ctím a miluji, budu však poslouchat víc boha než vás, a dokud budu dýchat a dokud budu s to, nepřestanu filosofovat a vás napomínat a každého z vás, kohokoli potkám, upozorňovat svým obvyklým způsobem na toto: Drahý příteli, jsi Athéňan, příslušník obce nejmocnější a nejproslulejší moudrostí a silou, a ty se nestydíš starat o to, abys měl co nejvíce peněz, slávy a cti, o rozum však, o pravdu a o duši, aby byla co nejlepší, se nestaráš a nepečuješ? A bude-li někdo z vás odporovat a tvrdit, že se o to stará, nepropustím ho hned a neodejdu, nýbrž budu se ho vyptávat a budu ho zkoumat a budu se s ním přít, a jestliže shledám, že nemá ctnosti a že to jenom tak říká, vyčtu mu, že si věci nejzávažnějších nejméně cení a horších více. A to budu dělat každému, koho potkám, mladému i starému, cizinci i občanu, spíše však občanům, poněvadž jste mi rodem bližší. Neboť dobře vězte, že mi tak káže bůh, a já myslím, že se vám ve vaší obci ještě nikdy nedostalo většího dobra, než je tato má služba bohu. Neboť nic jiného nedělám, chodě mezi vámi, než že přemlouvám mladé i staré, aby nepečovali dříve ani usilovněji o tělo ani o peníze než o to, aby duše byla co nejlepší, říkáje: Duševní dokonalost nepochází z bohatství, nýbrž z duševní dokonalosti bohatství a všechny lidské statky v životě soukromém i veřejném. Jestliže takovými řečmi kazím mládež, pak by ovšem takové řeči byly škodlivé. Tvrdí-li však někdo, že vedu jiné řeči než takové, lže. A tak bych mohl jenom říci: Poslechněte, Athéňané, nebo neposlechněte a osvobodte mne nebo neosvobodte, vězte však, že nebudu jednat jinak, ani kdybych měl stokrát zemřít!“

(Platón: Obrana Sókratova)

Otázky: *Co je cílem lidského života, není-li dokonalé poznání plně dosažitelné?
Na čem Sókratés zakládá svou obhajobu?*

PLATÓN

427-347 PŘ. N. L.

Ústava

I. Mýtus o jeskyni

Sókratés: A nyní představ si rozdíl mezi duší vzdělanou a nevzdělanou tímto podobenstvím. Pomysli si lidi jako v podzemním obydlí, podobném jeskyni, jež má ke světlu dlouhý vchod zšíři celé jeskyně; v tomto obydlí již od dětství žijí spoutáni na nohou i na šíjích, takže zůstávají stále na témž místě a vidí jedině dopředu, ale nemohou otáčet hlavy, protože jim pouta brání; vysoko a daleko vzadu za nimi hoří oheň a uprostřed mezi ohněm a spoutanými vězni je nahoře příčná cesta, podél níž si myslí vystavěnou zídku na způsob přepážek, jaké mívají před sebou kejklíři a nad kterými ukazují své kousky.

Glaukón: Dobře.

Sókratés: Mysli si pak, že podél této zídky chodí lidé a nosí všelijaké nářadí, přečnívající nad zídku, také podoby lidí a zvířat z kamene i ze dřeva i všelijak vyrobené, přičemž jedni z nosičů, jak se podobá, mluví, druzí pak mlčí.

Glaukón: Divný je ten tvůj obraz a divní věžňové.

Sókratés: Podobní nám, neboť takoví lidé jistě by neviděli ze sebe samých ani ze svých druhů něco více než stíny, vrhané ohněm na protější stěnu jeskyně.

Glaukón: Jak by také uviděli, když jsou nuceni držet po celý život hlavu bez hnutí?

Sókratés: A co předměty, nošené podél zídky? Neviděli by z nich právě tolik?

Glaukón: Ovšem že.

Sókratés: A kdyby mohli ve spolek rozmlouvat, jistě by myslili, že těmi jmény, které dávají tomu, co před sebou vidí, označují skutečně předměty.

Glaukón: Nutně.

Sókratés: A což kdyby to vězení odráželo od protějška i ozvěnu? Kdykoli by promluvil někdo z přecházejících nosičů, nemyslíš, že by pokládali za původ toho hlasu jedině právě ten přecházející stín?

Glaukón: Při Diovi, dozajista.

Sókratés: U takových lidí, děl jsem, by veskrze za pravdu neplatilo nic jiného než stíny těch umělých věcí.

Glaukón: Docela nutně.

Sókratés: Nuže pozoruj, jak by to asi bylo s jejich vyproštěním a vyléčením z pout a nerozumnosti, kdyby se jim ho přirozeně dostalo, a to takto. Jeden z nich je vyproštěn z pout a přinucen náhle vstát a otočit šíji a jít a hledět vzhůru ke světlu. Z toho všeho by cítil bolest a pro mžitky v očích nebyl by schopen dívat se na ony předměty, jichž stíny tenkrát viděl; co by asi řekl, kdyby mu někdo tvrdil, že tenkrát viděl jen přeludy, nyní však že zří správněji, jsa mnohem blíže skutečnosti a obrácen k předmětům skutečnějším, a kdyby ho nutil, ukazuje mu na každý z předcházejících předmětů, odpovídat na otázku, co to je? Nemyslíš, že by byl v nesnázích a domníval se, že věci, které tehdy viděl, byly pravdivější než ty, které mu jsou nyní ukazovány?

Glaukón: Mnohem pravdivější.

Sókratés: Nuže a kdyby ho docela nutili hledět do světla samého, že by ho bolely oči a že by se obracel a utíkal k tomu, nač se dovede dívat, a měl za to, že toto je vskutku zřetelnější, než co se mu ukazuje?

Glaukón: Tak jest.

Sókratés: Kdyby pak jej někdo odtamtud násilím vlekl tím drsným a příkrým východem a dříve ho nepustil, až by ho vyvlekl na světlo sluneční, zdali pak by při tom vlečení netrpěl bolestí a nevzpouzel se, a když by přišel na světlo, zdali pak by jeho oči, zalité září, mohly vidět něco z toho, co by mu nyní bylo jmenováno skutečným světem?

Glaukón: Jistě ne, aspoň ne hned.

Sókratés: Ano, myslím, že by potřeboval si zvyknout, kdyby chtěl uvidět, co je nahoře. A nejprve by zíral nejsnáze na stíny a potom na obrazy lidí i ostatních předmětů, zrcadlíci se na vodních plochách, později pak na ty předměty samy; dále pak by snesl pohled na tělesa nebeská a na samu oblohu snáze v noci, kdyby se díval na světlo hvězd a měsíce, než ve dne na slunce a sluneční světlo.

Glaukón: Jak by ne?

Sókratés: Konečně pak, myslím, byl by s to, aby popatřil na slunce, ne na jeho obrazy ve vodě nebo na nějaké jiné ploše, nýbrž na ně samo o sobě na jeho vlastním místě, a aby se podíval, jaké je.

Glaukón: Nutně.

Sókratés: A potom již by si o něm učinil úsudek, že ono je, co způsobuje roční počasí a oběh roků a všechno spravuje ve viditelném světě a že je nějak původcem i všeho toho, co viděli tam dole.

Glaukón: Patrně, že by k tomu potom došel.

Sókratés: A což když si vzpomene na své dřívější obydlí a na tamější vědění a tehdejší své spoluvězně, nemyslíš že by sám sebe pokládal za šťastného pro tu změnu, oněch pak by litoval?

Glaukón: Ba jistě...

Sókratés: Uvaž i toto, děl jsem. Kdyby takový člověk sestoupil nazpět a posadil se na totéž místo, zdali by se mu oči nenaplnily tmou, když by náhle přišel ze slunce?

Glaukón: Ba jistě.

Sókratés: Tu pak kdyby zase musil posuzovat ony stíny o závod s oněmi, kteří zůstali stále vězni, dokud má mžitky před očima a dříve než by se mu oči uklidnily - a toto zvykání by netrvalo zrovna krátce - zdali pak by nebyl k smíchu a zdali by se o něm neříkalo, že přišel z té cesty nahoru se zkaženým zrakem a že to nestojí ani za pokus chodit tam nahoru? A kdyby se někdo pokoušel je vyprošťovat z pout a vést nahoru, zdali pak by ho nezabili, kdyby ho nějak mohli rukama uchopit a zabít?

Glaukón: Dozajista.

II.

Sókratés: Tento tedy obraz, milý Glaukóne, připojme celý k tomu, co bylo řečeno nahoře: prostor, jevíci se zraku, jest jako ten žalární příbytek a světlo ohně v něm hořícího je síla slunce. K tomu pokládej výstup nahoru a dívání se na věci nahoře za vzestoupení duše do pomyslné oblasti a nechybíš se mého mínění, když si je přeješ slyšet. Bůh sám ví, zdali jest pravdivé. Nuže, jak já to vidím, jest to tak: v oboru poznání spatřuje se na konci, a to jen stěží, idea dobra, když však jest spatřena, jest o ní souditi, že ona jest všemu původcem. Všeho pravého a krásného, neboť i ve světě viditelném zrodila světlo a jeho pána, slunce, i v oboru pomyslném, kde jest sama paní, poskytla lidem pravdu i rozum. Musí ji spatřit ten, kdo chce rozumně jednat, ať v soukromí, ať v obci.

Otázky:

Co je skutečné?

Jak jsou dána morální pravidla? Co je měřítkem lidského jednání?

Je svět v podstatě dobrý, nebo zlý? Kde se bere opak?

Jaký je vztah člověka a řádu?

TOMÁŠ AKVINSKÝ

1225-1274

I. Suma proti pohanům

V tom, co vypovídáme o Bohu, jsou dva druhy pravdy. O Bohu jsou totiž pravdivé mnohé věci, které přesahují veškerou schopnost lidského rozumu, například že Bůh je trojjediný. Jsou však také mnohé věci, které jsou poznatelné samotným rozumem, například že Bůh jest a že Bůh je jeden a jiné takové věci, jak to také ukázali filosofové ve svých úvahách o Bohu, při čemž je vedlo světlo přirozeného rozumu.

II. Theologická suma

Článek II. Zda lze dokazovat, že Bůh jest

Ve druhém článku se postupuje takto. Zdá se, že to, že Bůh jest, nelze dokazovat. Že Bůh jest je článek víry; co je však částí víry, nelze dokazovat, protože důkaz vede k vědě, kdežto víra je o věcech nezřejmých, jak plyne z apoštolova listu k Židům, kap. 11. Že Bůh jest nelze tedy dokazovat.

2. dále: prostředkem dokazování je, čím co jest, ale o Bohu nemůžeme vědět, čím jest, nýbrž jenom čím není, jak říká Jan z Damašku; takže nemůžeme dokázat, že Bůh jest.

3. dále: kdyby se dokazovalo, že Bůh jest, bylo by to možné jen z jeho účinků. Jeho účinky však s ním nejsou souměřitelné, protože on je nekonečný a účinky konečné. A konečné k nekonečnému není v žádném poměru. A protože příčina se nedá dokázat z nesouměřitelného účinku, zdá se, že nelze dokazovat, že Bůh jest.

Proti tomu však jest, co říká apoštol v listu k Římanům: „Neviditelné věci Boží lze poznat a nahlédnout skrze to, co je stvořeno.“ Tak by to však nemohlo být, kdyby se z jeho stvoření nedalo dokázat, že Bůh jest: neboť první, co musíme o každém poznat, je zda jest.

Odpovídám, že je třeba říci, že dokazování je dvojí. Jedno je z příčiny a nazývá se „proč“, a to vychází z věcí, které byly dřív. Druhé je z účinku a nazývá se dokazování „že“, a vychází z věcí, na něž my připadneme dřív. Tak je-li nám nějaký účinek zjevnější než jeho příčina, postupujeme od účinku k poznání příčiny. A z každého účinku lze dokázat vlastní příčinu jeho bytí, jsou-li ovšem ty účinky pro nás známější. Protože však účinek závisí na příčině, klademe-li účinek, musela před ním existovat příčina. A tedy že Bůh jest, pokud to není samo o sobě zřejmé, můžeme dokazovat z nám známých účinků.

K prvnímu je tedy třeba říci, že to, že Bůh jest a podobné věci, které lze o Bohu poznat přirozeným rozumem, jak se říká v Římanům 1, nejsou články víry, nýbrž předpoklady článků. Víra totiž předpokládá přirozené poznání tak, jako milost předpokládá přirozenost a jako zdokonalení předpokládá zdokonalitelné. Nic však nebrání, aby kdo důkaz nechápe, přijímal k věření, co samo o sobě je dokazatelné a co lze vědět.

Ke druhému je třeba říci, že když se příčina dokazuje skrze účinek, musí se k důkazu, že příčina jest, místo výměru příčiny použít účinek. Tak je tomu zejména u Boha, protože chceme-li dokázat, že něco jest, musíme jako prostředek vzít význam jména, a ne čím co jest, protože otázka čím jest přijde až po otázce zda jest. Jména se však Bohu dávají podle účinků, jak ukážeme dále. Dokazujeme-li tedy, že Bůh jest, skrze jeho účinek, můžeme jako prostředek vzít to, co znamená jméno Bůh.

Ke třetímu je třeba říci, že z účinků nesouměřitelných s příčinou nelze získat dokonalé poznání příčiny, ale z jakéhokoli účinku lze pro nás zjevně dokazovat, že příčina jest, jak už bylo řečeno. A tak lze z účinků Božích dokazovat, že Bůh jest, i když ho z nich nemůžeme dokonale poznat co do jeho podstaty.

Otázky:

Jaký je podle Tomáše vztah víry a rozumu?

Popište způsob výkladu v Theologické sumě.

Jaké jsou základní Tomášovy důkazy Boží existence?

MISTR ECKHART

1260-1327

I. Eckhart a hnutí vnitřní zbožnosti

„Lidé mi často říkají: 'Proste za mne Boha.' Tu si pokaždé musím pomyslet: proč odcházíte ven? Proč nezůstanete u sebe samých a nesáhnete do svého vlastního bohatství? Vždyť celou pravdu nosíte bytostně v sobě!“

II. Eckhart a scholastika

„Neboť cokoli je ti blízké, to je vpravdě tvým nepřítelem. Chce-li tvé oko vidět všechny věci a tvé ucho všechny věci slyšet a tvé srdce o všem uvažovat, věru se tvá duše ve všech těch věcech musí rozptýlit.“

III. Shrnutí

„Když mám kázat, mluvím vždycky o oddělenosti, o tom, že se člověk musí zbavit sám sebe i všech věcí, za druhé o tom, aby se člověk zase vrátil do toho jediného a nedílného dobra, jímž jest Bůh, za třetí, aby se každý rozpomněl na tu velkou vznešenost, kterou Bůh vložil do duše proto, aby člověk díky jí podivuhodným způsobem dospěl k Bohu, za čtvrté o dokonalé podstatě Boží přirozenosti.“

FRANCIS BACON

1561-1626

Nové organon

Lidské vědění a moc splývají v jedno, neboť neznalost příčiny zabraňuje účinku. Abychom totiž mohli zvítězit nad přírodou, musíme jí být poslušni.....Jsou a mohou být jen dvě cesty, jak hledat a nalézt pravdu. První stoupá od vjemu a částečných tvrzení k tvrzení nejobecnějším, od těchto nejobecnějších tvrzení jakožto principů pokládaných za naprosto pravdivé pak tato cesta sestupuje k úsudku střední obecnosti. Této cesty se nyní většinou užívá. Druhá cesta vyvozuje z vjemu a částečných tvrzení, stoupajíc přitom nepřetržitě a postupně, tvrzení obecnější, aby se nakonec dostala k tvrzením nejobecnějším. Je to cesta pravá, avšak dosud není vyzkoušena.....Obě cesty začínají u vjemu a částečných poznatků a končí v nejobecnějším, nekonečně se však od sebe liší. První se totiž dotýká zkušenosti a jednotlivin letmo, kdežto druhá je sleduje v jejich řádu a zákonitosti. První cesta stanoví již od samého počátku určité obecné, avšak abstraktní a neužitečné principy, kdežto druhá stoupá postupně, směřujíc k tomu, co je bližší a přístupnější poznání.

Otázky: *Proč má člověk usilovat o poznání? Co je jeho hlavním cílem?
Jaké možné způsoby poznání popisuje Bacon?
Popište ten ze způsobů, který považuje za správný.*

THOMAS HOBBS

1588-1679

Všechny věci, které jsou předmětem touhy, se obecně nazývají dobro, a ty, které odmítáme, zlo. ...

... Jestliže ale dva lidé zatouží po téže věci, poněvadž ji nemohou oba zároveň mít, a nemohou se z ní těšit, znepřátelí se. Na cestě za svým cílem (bývá to zpravidla pro sebezáchovu, ale někdy i jen pro potěšení) snaží se druh druhu pokořit nebo zničit. Odtud se stává, že ten, kdo sám sází, seje, staví nebo má vhodné sídlo, může očekávat, že jiní sdruží své síly a přijdou, aby ho připravili o majetek a obrali nejen o ovoce jeho práce, nýbrž i o život nebo svobodu. Ale i ti jsou potom v obdobném nebezpečí sami. ... Je to válka všech proti všem. ...

... Tolik o tomto neblahém stavu, do kterého člověka vsadí jeho čistá přirozenost. Je však možné se z něho vyprostit jednak rozumem, jednak i citem. City, které člověka vedou k pokoji a míru, jsou strach před smrtí, touha po všem tom, čeho je třeba k pohodlnému životu, a naděje, že toho příčinlivý člověk může dosáhnout. Rozum pak navádí člověka, dává mu vhodné zásady míru, na kterých se lidé mohou shodnout. Jsou to pravidla, kterým se říká též přirozené zákony. ...

... Každý má být ochoten, jsou-li ovšem zároveň ochotni ostatní, do té míry, jak uzná za potřebné pro svůj klid a bezpečnost, vzdát se tohoto práva na vše a spokojit se s takovou svobodou se zřetelem k ostatním, jakou by on sám poskytl jiným se zřetelem k sobě. Dokud si někdo zachovává právo dělat, co je mu libo, jsou všichni lidé v stavu válečném. Ale jestliže druzí nechtějí se zřící svého práva tak jako on, není žádný důvod k tomu, aby se on zbavoval svého. Vždyt by se tím spíše sám vydával na pospas a za kořist, a k tomu není nikdo povinen, než aby se připravoval na mír. ...

... Prvním dobrem je pro každého zachování sebe sama. Je to tak zařízeno přírodou, že všichni touží mít se dobře. Aby toho byli schopni, nutně musí toužit po životě a zdraví a jistotě toho obojího v budoucím životě, pokud je to možné. A naopak, prvním zlem je smrt, zvláště doprovázená utrpením, útrapy života mohou být totiž takové, že bez naděje na jejich blízký konec bychom mohli považovat smrt za dobro.

Moc je dobrá, pokud vyniká nad ostatní, je totiž užitečná k bezpečí a v bezpečí tkví jistota. Jestliže nevyniká nad ostatní, je neužitečná, neboť moc, která je rovná všem ostatním, není žádná moc.

Přátelství je dobré, protože je užitečné. Neboť přátelé jsou přínosem v mnohém a také přispívají k bezpečí. Nepřátelství je tedy zlem, protože přináší ohrožení a boří bezpečí.

Otázky:

Co je podle Hobbese dobro? Co je měřítkem pro posuzování věcí?

Jak jsou dána pravidla jednání a čím je dána jejich platnost a závaznost? Jak vzniká stát?

Jak Hobbes řeší otázku, zda je svět spíše dobrý nebo zlý?

Od čeho Hobbes ve svém zkoumání vychází?

Porovnejte Hobbesevo pojetí společnosti a člověka s Aristotelovým učením o přirozeném místě.

JOHN LOCKE

1632-1704

Smysly zprvu propouštějí dovnitř jednotlivé ideje a vybavují zatím prázdný sekretář. Mysl se postupně seznamuje s některými z nich, ukládají se v paměti a získávají jména. Potom mysl postupuje dále, abstrahuje od jednotlivin a postupně se učí užívat obecných jmen. Tímto způsobem mysl začíná být vybavena ideami a jazykem, těmi materiály, na nichž uplatňuje svou diskurzivní schopnost. Uplatnění rozumu se stává den ze dne zřejmějším, právě tak jako roste materiál, který ho zaměstnává. Avšak ačkoli obvykle držba obecných idejí a užívání obecných slov a rozumu rostou pospolu, přesto nevidím, jak to nějakým způsobem prokazuje jejich vrozenost. ...

... Pokládám tedy za pravděpodobné, že jednoduché představy ze smyslového vnímání a sebezpozorování tvoří hranici našeho myšlení. Přes největší úsilí nemůže se duch přes ně dostat ani o tečku a nemůže nic objevit, když se pokouší proniknout do povahy a skrytých příčin těchto představ. ...

... V rozumu není nic, co by předtím nebylo ve smyslech.

Otázky:

Popište Lockovo pojetí procesu poznání.

Jaké činnosti vykonávají jednotlivé složky tohoto procesu (rozum, smysly, paměť)?

RENÉ DESCARTES

1596-1650

Rozprava o metodě

Již dávno jsem pozoroval, že pokud jde o mravy, je někdy nutno držet se názorů, jež pokládáme za velmi nejisté, tak, jako by byly nepochybné; avšak protože tehdy bylo mým přáním jedině věnovat se hledání pravdy, myslil jsem si, že je potřebí učinit pravý opak a zavrhnout jako naprosto klamné vše, o čemž bych mohl smyslit sebemenší pochybnost, abych tak viděl, nezůstan-li pak přece něco docela nepochybného. Protože pak nás naše smysly někdy klamou, jal jsem se předpokládat, že není věci, jež by byla taková, za jakou nám ji podávají; protože existují lidé, kteří se mylí v úsudcích i při nejjednodušších věcech z geometrie, soudil jsem, že mohu chybovat jako každý jiný, proto jsem odvrhl jako klamné všechny důvody, jež jsem předtím pokládal za důkazy; a konečně soudě, že tytéž myšlenky, jež máme ve bdění, mohou se nám dostavit také ve spánku, aniž je tehdy jediná z nich pravdivá, rozhodl jsem se, že si budu představovat, že všechny věci, jež my kdy přišly na mysl, nejsou též pravdivější, než přeludy mých snů. Avšak ihned potom jsem si uvědomil, že i když jsem chtěl myslit, že vše je klamné, je nezbytně nutno, abych já, který tak myslím, existoval; a pozoruje, že tato pravda: myslím, tedy jsem, je tak pevná a jistá, že ani nejvýstřednější předpoklady skeptiků nejsou schopny jí otrást, soudil jsem, že ji mohu přijmout bez obavy za první zásadu filosofie, jíž jsem hledal.

Potom zkoumaje pozorně, co jsem, a vida, že si mohu sice představit, že nemám tělo a že není svět ani místo, kde bych byl, avšak že si proto nemohu představovat, že vůbec nejsem a že naopak již z toho, že mám v úmyslu pochybovat o skutečnosti ostatních věcí, následuje docela zjevně a jistě, že jsem; že však kdybych přestal myslit, i kdyby všechno ostatní, co jsem si kdy představoval, bylo skutečné, nemohl bych uvěřit ve svou existenci: z toho jsem poznal, že jsem substance, jejíž všechna podstata čili přirozenost je toliko myšlení, a jež ke své existenci nepotřebuje žádné místo ani nezávisí na žádné hmotné věci. Takže toto já, to jest duše, kterou jsem tím, čím jsem, je naprosto rozdílná od těla, ba lze ji snáze poznat než tělo; a i kdyby ho nebylo, byla by tím, čím jest.

Pak jsem uvažoval všeobecně o tom, čeho je zapotřebí, aby byl soud pravdivý a jistý; neboť ježto jsem právě našel takový, o němž jsem věděl, že je pravdivý a jistý, myslil jsem, že musím také vědět, v čem záleží tato jistota. a zpozorovav, že ve větě: myslím, tedy jsem, není nic, co by mne ubezpečovalo, že říkám pravdu, ledaže poznávám velmi jasně, že k tomu, abych myslil, je nutno být; usoudil jsem, že mohu vzít za obecné pravidlo, že věci, jež chápeme naprosto jasně a naprosto zřetelně, jsou všechny skutečné; že je však jistá nesnáze v tom, správně rozeznat, které jsou ty, jež chápeme zřetelně.

Otázky:

Jaké je Descartovo metodické východisko?

Na které myšlence se rozhodl budovat své filosofické uvažování?

Co tvoří podstatu člověka?

Jaká je podle něj správná metoda poznání a měřítko pravdivosti?

Jaký je jeho vztah k empirismu?

FRANCOUZSKÉ OSVÍCENSTVÍ

„Věk náboženství a filosofie ustoupil století vědy!“ Jean d’Alembert

FRANCOIS MARIE VOLTAIRE

1694-1778

Deista je člověk pevně přesvědčený o existenci právě tak dobré jako mocné vyšší bytosti, která stvořila veškerý svět. Znovu sjednocen tímto svým přesvědčením se světem, nepřipojuje se k žádné ze sekt, které si všechny navzájem protřečují. Jeho náboženství je nejstarší a nejrozšířenější, neboť prosté uctívání boha předcházelo všem naukovým soustavám světa. Promlouvá jazykem, jemuž mohou rozumět všichni, i když si nerozumějí navzájem. Deista soudí, že náboženství netkví v názorech nesrozumitelné metafyziky ani v prázdné okázalosti, nýbrž v uctívání boha a ve spravedlnosti. Jeho náboženskou praxí je činit dobro, jeho učením oddat se bohu.

Otázky: *Považuje Voltaire náboženství za zbytečné?
Jak souvisí uvedený text s pozdější sekularizací?*

JULIEN DE LA METTRIE

1709-1751

Člověk je stroj tak složený, že je nemožné učinit si o něm předem jasnou představu a v důsledku toho jej definovat. Právě proto všechny výzkumy největších filosofů provedené a priori, tj. pokus užít jakýchsi duševních křídel, byly marné. Pouze a posteriori, snažíme-li se proniknout k duši jakoby přes orgány tělesné, můžeme dosáhnout nejvyššího stupně pravděpodobnosti o tomto předmětu.

Otázky: *Co podle de La Mettrieho tvoří základ všeho?
Porovnejte tuto možnost s principy karteziánského dualismu.*

JEAN-JACQUES ROUSSEAU

1712-1778

Rozeznávám u lidstva dva druhy nerovnosti: jednu nazývám přirozenou nebo tělesnou, protože je vytvořena přírodou a spočívá v rozdílnosti věku zdraví, tělesných sil.

Druhou můžeme nazvat nerovností mravní nebo politickou, protože závisí na jakési úmluvě a je podložena nebo alespoň schválena souhlasem lidí. Tato se skládá z různých výsad, z nichž někteří těží na újmu druhých tím, že jsou bohatší, uctívanější, mocnější než oni, nebo je dokonce nutí k poslušnosti.

...Onen člověk, který si obsadil kus pozemku, prohlásil: Tohle je mé! a našel dost prostoduchých lidí, kteří mu to uvěřili, byl skutečným zakladatelem občanské (možno též přeložit jako „měšťanské, buržoazní“-pozn. J.B.) společnosti. Kolika zločinů, válek, vražd, běd a hrůz by bylo lidstvo ušetřeno, kdyby byl někdo vytrhal kůly, zasypal příkopy a zavolal na své druhy: Chraňte se poslouchat toho podvodníka. Jste ztraceni, jestliže zapomenete, že ovoce patří všem a země žádnému....

...Nerovnost, která v přirozeném stavu takřka neexistuje, získává svou sílu a vzrůst svého vývoje z našich schopností a z pokroku lidského ducha a stává se pevnou a zákonitou zřízením vlastnictví a zákonů. Dále z toho plyne, že mravní nerovnost je oprávněná jedině právem daným a že je opakem přirozeného práva, když nesouhlasí stejnou měrou s nerovností tělesnou.

Otázky: *Je podle Rousseaua nerovnost přirozená?
Co je její příčinou?*

IMMANUEL KANT

1724-1804

I. Hodnota jednání

„Ve světě, ba ani vůbec mimo něj, nelze myslet nic jako možné, co by se bez omezení mohlo považovat za dobré, mimo dobrou vůli. Moc, bohatství, čest, ba i zdraví a všechno zdar, jakož i spokojenost se svým stavem, jež nazýváme blažeností, vedou ke smělosti a tím více často i ke zpupnosti, není-li přitom dobrá vůle, která by jejich vliv na mysl a tím i na celý princip jednání korigovala a učinila obecně užitečným.

Dobrá vůle není dobrá tím, co způsobuje nebo vykonává, není dobrá pro svou způsobilost uskutečnit předem vytčený záměr, nýbrž pouze a jedině pro chtění, tzn. o sobě, a je-li zkoumána sama o sobě, je jí zapotřebí bez jakéhokoli srovnávání hodnotit daleko výše než vše, co by se mohlo kdykoli uskutečnit skrze ni ve prospěch nějaké náklonnosti. Jestliže se zároveň této vůli nějakou obzvláštní nepřízní osudu nebo kvůli skoupé výbavě macešské přírody nedostalo vůbec moci prosadit svůj záměr a jestliže i přes veškeré úsilí se jí nepodařilo nic vykonat a zbyla pouze dobrá vůle (nikoli ovšem jen v podobě zbožného přání, ale s vynaložením všech prostředků, které se nacházejí v naší moci), pak by přesto zářila sama o sobě jako klenot, jako něco, co má svou plnou hodnotu samo v sobě.“

II. Kantův kategorický imperativ

„Kategorický imperativ je tedy pouze jediný, a to tento: jednej jen podle té maximy, o níž můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem.“

„Praktický imperativ lze tedy formulovat takto: jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.“

III. Mravní zákon

„Dvě věci naplňují mysl vždy novým obdivem a úctou, čím více a podrobněji se jimi myšlení zabývá: hvězdné nebe nade mnou a mravní zákon ve mně. Obojí nesmím hledat mimo mé zorné pole jako zahalené v temnotách či je jen tušit. Vidím je před sebou a spojuji je bezprostředně s vědomím své existence.

První začíná na místě, které zaujímám ve vnějším smyslovém světě a rozšiřuje spojení, v nichž stojím, do nedozírné velikosti s mnoha světy a systémy systémů, nadto ještě do neohraničených časů jejich periodického pohybu, počátků a trvání.

Druhé počíná od mého neviditelného „já“, od mojí osobnosti a staví mě do světa, který je vskutku nekonečný, ale postihnutelný jen rozumem a s nímž poznávám sebe ve spojení, nikoli náhodně - jako je tomu v prvním případě - ale obecně a nutně. První pohled na nekonečné množství světů ničí současně moji důležitost jako zvířecího tvora, kterého musí hmota, z níž vznikl, opět odevzdat planetám, po tom co byl - na krátkou dobu - opatřen životní silou.

Druhá naproti tomu pozvedá mou hodnotu jako inteligence mou osobností, v níž mi mravní zákon zjevuje (na zvířecosti a dokonce na celém smyslovém světě) nezávislý život, alespoň pokud jej lze vyvodit z účelného určení mé existence tímto zákonem, který není omezen na podmínky a hranice tohoto života, ale jde do nekonečna.“

LUDWIG FEUERBACH

1804-1872

I. "Pravda, skutečnost a smyslovost jsou identické. Přešel jsem od nadsmyslového ke smyslovému, odvodil jsem z nepravdy a bezpodstatnosti nadsmyslného pravdu smyslového."

II. "Podstatou Boha je, že je to vymyšlená neskutečná, fantastická bytost, která má však být reálnou, skutečnou bytostí. Došlo k náboženské revoluci, žijeme v epoše zániku křesťanství."

III. "Člověk se má vzdát křesťanství, aby se mohl stát člověkem. Vědění o Bohu je vědění člověka o sobě, o vlastní lidské podstatě. Bůh je ideálem lidské podstaty, nazírané jako samostatná reálná bytost. Je to já, jehož se člověk zřekl. V božské vševědoucečnosti se uskutečňuje jen lidské přání všechno vědět. V božské všudypřítomnosti uskutečňuje člověk své přání nebýt vázán na jedno místo. V božské věčnosti se uskutečňuje přání nebýt vázán na čas. V božské všemohoucnosti se uskutečňuje přání moci vše. Tajemstvím teologie je antropologie."

KARL MARX

1818-1883

I. Vztah k Hegelovi a Feuerbachovi

„Moje dialektická metoda je v základě od Hegelovy metody nejen odlišná, nýbrž je jejím přímým opakem. Pro Hegela je proces myšlení, jež pod názvem idea přeměňuje dokonce v samotný subjekt, demiurgem (tvůrcem) skutečna, které tvoří jen jeho vnější projev. U mne naopak není ideálně nic jiného než materiálně přenesené do lidské hlavy a v ní přetvořené. ... Mystifikace, kterou trpí dialektika v rukou Hegelových, nepřekážela nikterak tomu, že právě Hegel první souhrnně a vědomě vyložil její obecné formy pohybu. U Hegela stojí dialektika na hlavě. Je nutno ji postavit na nohy, aby bylo objeveno v mystické slupce racionální jádro.“ „Filosofové dosud svět jen různě vykládali. Je načase, aby ho začali měnit.“

Otázka: *Čím ovlivnil Marx Hegel a čím Feuerbach?*

II. Způsob utváření člověka a společnosti

„Ve společenské výrobě svého života vstupují lidé do určitých nutných, na své vůli nezávislých vztahů, které odpovídají určitému vývojovému stupni jejich materiálních výrobních sil. Souhrn všech těchto výrobních vztahů tvoří ekonomickou strukturu společnosti, reálnou základnu, na níž se zvedá právní a politická nadstavba, které odpovídají určité formy společenského vědomí. Způsob výroby materiálního života podmiňuje sociální, politický a duchovní životní proces vůbec. Bytí lidí není určováno jejich vědomím, nýbrž naopak, jejich vědomí je určováno jejich společenským bytím. Na jistém stupni vývoje se materiální výrobní síly společnosti dostávají do rozporu s existujícími výrobními vztahy nebo – což je jen právní výraz toho – s vlastnickými vztahy, uvnitř nichž se dosud pohybovaly. Z forem vývoje výrobních sil se tyto vztahy proměňují v jejich pouta. Nastává pak epocha sociální revoluce.“

„Chápání dějin spočívá tedy v tom, že vykládá skutečný výrobní proces, a to na základě materiální výroby bezprostředního života, a že formu styků, spjatou s tímto způsobem výroby a jím vytvořenou, tedy občanskou (buržoazní) společnost na jejích různých stupních chápe jako základnu veškerých dějin a líčí ji jednak v její činnosti jako stát, jednak z ní vysvětluje všechny různé teoretické výtvořky a formy vědomí, náboženství, filosofii, morálku atd., a sleduje proces jejich vzniku na této základně, což potom samozřejmě také umožňuje znázornit věc v její celistvosti.“

Otázka: *Vysvětlete Marxovo učení o základně a nadstavbě.*

III. Aplikace myšlenky základny a nadstavby

„Bezprostředním důsledkem toho, že je člověk odcizen produktu své práce, své životní činnosti, své rodové bytosti, je odcizení člověka člověku. Co platí o vztahu člověka k jeho práci, k produktu jeho práce a k němu samému, to platí o vztahu člověka k druhému člověku i k práci a k předmětu práce druhého člověka.“

Otázka: *Proč a jak souvisí tato myšlenka s učením o základně a nadstavbě?*

WILLIAM JAMES

1842-1910

1. Cíl

„Pragmatismus je postoj, který odhlíží od prvních věcí, principů, kategorií a domnělých nutností a obrací se k posledním věcem, k plodům, výsledkům a faktům.“

2. Pravda

„Jaká je využitelná hodnota nějaké představy?“ „Pravdivé je to co se osvědčuje svými praktickými důsledky.“

3. Náboženství

„Kdyby existovala taková představa, že víra v ni by nás vedla k lepšímu způsobu života, pak by pro nás vskutku bylo lepší v tuto představu věřit, pokud ovšem tato víra není v rozporu s jinými, vyššími zájmy života.“

ARTHUR SCHOPENHAUER

1788-1860

Svět jako vůle a představa

I. Utrpení

„Svět je jevištěm mučených a vyděšených bytostí, které existují jen tím, že jedna požívá druhé, kde každé dravé zvíře je hrobem tisíců jiných a jeho sebezachování je řetězem mučednických smrtí.“ „... nekonečná, ze života vznikající bolest, jíž je svět přeplněn“

II. Co je svět?

„Nuže, právě tak má každý volní akt poznávajícího individua motiv, bez něhož by se onen akt nikdy nestal; avšak jako obsahuje materiální příčina toliko určení, že v tuto dobu, v tomto místě, v této hmotě musí nastat projev té nebo oné přírodní síly, tak určuje také motiv jenom volní akt poznávající bytosti v této době, na tomto místě, za takovýchto podmínek, jako něco zcela jednotlivého; nikterak však, že tato bytost vůbec chce a jakým způsobem chce: to jest projev jejího inteligibilního charakteru, který jako sama vůle, jako věc o sobě, jest bez důvodu jako něco, co leží mimo oblast věty o důvodu. Proto také má trvale každý člověk cíle a motivy, jimiž řídí své jednání a dovede kdykoliv složit účty ze svých jednotlivých činů; kdybychom se ho však zeptali, proč vůbec chce nebo proč vůbec chce být, nenašel by odpověď, spíše by se mu otázka zdála nesmyslná: a tak právě by vlastně vyjádřil vědomí, že sám není nic, leč vůle, jejíž chtění vůbec se rozumí samo sebou, a potřebuje jenom ve svých volních aktech pro každý okamžik bližšího určení motivy.“

III. Osvobození

a) „Kdyby život sám o sobě byl cenným statkem a rozhodně by se mu dávala přednost před nebytím, tak by u východové brány nepotřeboval mít tak strašné strážce jako smrt s jejími děsy. Ale kdo by setrval v životě, kdyby byla smrt méně strašná? A kdo by mohl i jen snést myšlenku na smrt, kdyby byl život radostí! Tak však před sebou přece jen vidíme dobro, konec života a nad utrpením života se utěšujeme smrtí a nad smrtí utrpením života. Pravdou je, že obojí k sobě nerozlučně patří, neboť vytváří šílenost světa, z níž vystoupit je tak těžké, jako žádoucí.“

b) „Dokud je naše vědomí naplněno naší vůlí, dokud jsme oddáni nátlaku přání a jeho stálým nadějím i obavám, dokud jsme subjekt vůle, není nám nikdy údělem trvalé štěstí ani klid. Jakmile nás však vnější popud nebo vnitřní nálada náhle vyjme z proudu chtění a poznání, z otrocké poddanosti vůle, jakmile se nyní pozornost již neupíná na motivy chtění, nýbrž chápe věci bez jejich vztahu k vůli, jakmile je tedy pozoruje bez zájmu, bez subjektivity, čistě objektivně, zcela jim oddána, pokud jsou pouze představami, nikoliv pokud jsou motivy; pak se náhle dostavil sám sebou klid, hledaný na oné první cestě chtění, avšak stále unikající, a jsme úplně blaženi.“

FRIEDRICH NIETZSCHE

1844-1900

Tak pravil Zarathustra

Když Zarathustra přišel do nejbližšího města, jež leží u lesů, našel tam na tržišti shromážděno mnoho lidu, neboť bylo vyhlášeno, že uvidí provazolezce. A Zarathustra promluvil k lidu řka:

Hlásám vám nadčlověka. Člověk je csi, co má býti překonáno. Co jste vykonali, aby byl překonán?

Všechny bytosti dosud vytvořily něco nad sebe samy a vy chcete býti odlivem tohoto velkého přílivu a raději snad se vrátit k zvířeti, než abyste překonali člověka?

Čím je opice člověku? Posměchem nebo bolestným studem. A stejně má i člověk býti nadčlověku: posměchem nebo bolestným studem.

Urazili jste cestu od červa ke člověku a leccos ve vás je posud červ. Kdysi jste byli opice a i nyní je člověk opice - více než kterákoli opice. ...

Hleďte, hlásám vám nadčlověka.

Nadčlověk je smysl země. Vaše vůle nechť dí: nadčlověk budiž smysl země!

Zapřísahám vás, bratři moji, zůstaňte věrni zemi a nevěřte těm, kdož vám mluví o nadpozemských nadějích! Travičové to jsou, ať to vědí, či ne.

Povrhovatelé životem to jsou, odumírající a sami otráveni, jichž země je syta; nechť tedy zahynou!

Kdysi byl zločin proti bohu největším zločinem, ale bůh zemřel, a s ním zemřeli i tito zločinci. Páchati zločin proti zemi a vnitřnosti nevyzpytatelného ceniti výše než smysl země - to je teď nejhroznější!

Kdysi duše s pohrdáním shlížela na tělo: a tenkrát toto pohrdání bylo nejvyšší: - chtěla mít tělo hubené, strašlivé, vyhladovělé. Tak doufala, že upláchne jemu a zemi.

Ó, tato duše byla ještě hubená, strašlivá a vyhladovělá a ukrutnost byla rozkoší této duše! ...

Věru, špinavým proudem je člověk. Jen ten, kdo je mořem, smí si troufati, že pojme do sebe špinavý proud a sám se nepokálí. ...

Člověk jest provaz natažený mezi zvířetem a nadčlověkem - provaz nad propastí.

Nebezpečný přechod, nebezpečná chůze, nebezpečný pohled zpátky, nebezpečné zachvění, nebezpečná zastávka.

Co je velkého na člověku, jest, že je mostem, a nikoli účelem: co lze milovati na člověku, jest, že je přechodem a zánikem.

Miluji ty, kdož nedovedou žíti, leda když zanikají, neboť jejich zánik je přechodem.

Úkol: *Popište vztah mezi člověkem a nadčlověkem.*

SØREN KIERKEGAARD

1813-1855

Nemoc k smrti

1. Zoufalství možnosti je nemít nutnost

Jestliže však možnost předběhne nutnost, takže já v možnosti samo sobě uniká a nezbývá mu už nic nutného, k čemu by se mělo vrátit, pak se setkáváme se zoufalstvím možnosti. Toto já se stane abstraktní možností, zde se v možnosti vyžije, ale nedostane se z místa a neskončí nikde, neboť nutnost je právě místo, kde se končí.

Člověkovu já se pak zdá, že možnost stále narůstá, že je možno stále více, protože se nic neuskutečňuje. Nakonec se zdá, že je možné všechno, a to je právě znamení, že propast pohltila člověkovu já.

Úkol: *Charakterizujte tzv. estetické stadium.*

2. Zoufalství nutnosti je nemít možnost

Nutnost je jako samé souhlásky - abychom je mohli vyslovit, musíme mít možnost. Nemáme-li ji, dostala-li se lidská existence tak daleko, že jí chybí možnost, zoufá si a bude si zoufat, dokud jí bude možnost chybět.

Platí: najdi možnost, najdi honem nějakou možnost, neboť jedině možnost může zachránit! Dejme zoufalému možnost a on si lehčeji vydechne, oživne; bez možnosti jako by člověk ani nemohl dýchat. Někdy to lidská vynalézavá fantazie dokáže a možnost najde, ale nakonec, tj. když se má uvěřit, pomůže jen jedno: pro Boha je možné všechno.

Otázka: *Co je podle Kierkegaarda východiskem k řešení problémů předchozích stádií osobnostního vývoje?*

MARTIN HEIDEGGER

1889-1976

Bytí a čas

„Protože určení bytnosti tohoto jsoucího nelze dosáhnout udáním nějakého věcně obsažného co, protože jeho bytnost tkví spíše v tom, že má být své bytí jakožto své, byl zvolen pro označení tohoto jsoucího titul „pobyt“ (Dasein) jako čistý výraz bytí.“

„Pobyt chápe sebe sama vždy ze své existence, z možnosti sebe sama být sebou samým, nebo nebýt sebou samým. Tuto možnost si pobyt buď sám zvolil, nebo do ní upadl, nebo v ní již vyrostl. O existenci rozhoduje vždy jen ten který pobyt sám způsobem, jak se jí chopí, nebo jí zanedbá.“

„A protože pobyt je vždy bytostně svou možností, může toto jsoucí ve svém bytí sebe samo 'zvolit', získat, může se ztratit, popř. se nikdy nezískat a získat se jen 'zdánlivě'. Oba tyto mody bytí, modus autentičnosti a neautentičnosti, jsou založeny na tom, že pobyt vůbec je určen tou kterou mojskostí.“

Otázky: *Co je podle Heideggera zvláštností „pobytu“?
Jaký je vztah „pobytu“ a svobody?*

JEAN - PAUL SARTRE

1905-1980

Existencialismus je humanismus

Vezměme nějaký vyrobený předmět, jako třeba knihu nebo nůž na papír. Tento předmět byl vyroben řemeslníkem, jenž se inspiroval pojmem, obrátil se k pojmu nůž na papír a rovněž na techniku předběžné výroby, jež je součástí pojmu a jež v podstatě je předpisem.

Řekněme tedy, že pro nůž na papír je podstata – to znamená souhrn předpisů a kvalit, které ho dovolují vyrobit a určit – před existencí. Takto je přítomnost takového nože na papír nebo knihy přede mnou pevně určena. Máme tu tedy technické vidění světa, v němž lze říci, že vytváření je před existencí.

Takto pojem nože v duchu božím může splynout s pojmem nože na papír v duchu výrobcově; a Bůh vyrábí člověka podle technik a pojetí, přesně tak, jako řemeslník vyrábí nůž na papír podle nějakého výměru a techniky. Jednotlivý člověk tak uskutečňuje jistý pojem, který je v božském rozumu. V 18. století, v ateismu filosofů, je slovo Bůh potlačeno, nikoli však myšlenka, že podstata je před existencí. Tuto myšlenku nalézáme všude: u Diderota, Voltaira i u Kanta.

(Vymezení vůči existencialismu náboženskému) Existencialismus ateistický, jež zastupují, je mnohem důležitější. Prohlašuje, že neexistuje-li Bůh, existuje alespoň jedna bytost, u níž existence je před podstatou, jedna bytost, která existuje dříve, než mohla být vymezena nějakým pojmem, a že touto bytostí je člověk. Takto není lidské přirozenosti, protože není Boha, který ji koncipoval. Člověk je pouze nejen takový, jaký sám sebe pojímá, ale takový, jaký sebe chce a jaký sebe koncipuje po existenci, jaký se chce po tomto vzmachu k existenci; člověk není nic jiného než to, čím se udělá. Takový je první princip existencialismu.

Existencialista je v ostré opozici proti jistému druhu laické morálky, která by si přála potlačit Boha s výdaji co možno nejmenšími. Když se kolem roku 1880 francouzští profesori pokusili ustavit laickou morálku, řekli asi tak toto: Bůh je neužitečná a drahá hypotéza, škrtneme ji. Ale přesto je nutné, aby existovala nějaká morálka, nějaká společnost, nějaký uspořádaný svět, aby určité hodnoty byly brány vážně a pojímány jako apriorní: je třeba, aby bylo apriori závazné být čestný, nelhat, nebit svou ženu, plodit děti atd, atd...; dáme si tedy trochu práce, abychom mohli ukázat, že tyto hodnoty existují, vepsány do inteligibilního nebe, ačkoliv Bůh neexistuje. Jinak řečeno, a to je, myslím, tendencí všeho toho, co se ve Francii nazývá radikalismem, nic se nezmění, jestliže Bůh neexistuje. Znovu nalezneme stejné formy počestnosti, pokroku, humanismu a děláme z Boha zamlčenou hypotézu, která zemře klidně a sama od sebe. Existencialista naopak myslí, že je velmi nepříjemné, že Bůh neexistuje, neboť s ním zaniká všechna možnost nalézt hodnoty v inteligibilním nebi; není již apriorního dobra, protože není již nekonečného a dokonalého svědomí, které by je myslilo; nikde není napsáno, že dobro existuje, že je nutno být počestným, že se nemá lhát, protože jsme právě tam, kde jsou jen lidé. Dostojevský napsal: „Kdyby Bůh neexistoval, vše by bylo dovoleno.“ Zde je výchozí bod existencialismu. Opravdu vše je dovoleno, jestliže Bůh neexistuje, a člověk je opuštěn, protože nenalézá ani v sobě, ani mimo sebe možnost něčeho se chytit.

Především nenalézá omluv. Jestliže skutečně existence je před podstatou, nic nelze vysvětlovat odkazem na danou a určenou lidskou přirozenost; jinak řečeno, neexistuje determinismus, člověk je svobodný, člověk je svoboda. Z druhé strany, jestliže Bůh neexistuje, nenalézáme před sebou hodnoty nebo rozkazy, které ospravedlní naše jednání. Nemáme tedy ani za sebou, ani před sebou, v zářné oblasti hodnot, ospravedlnění nebo omluvy. Jsme sami, bez omluv. Vyjádřím to slovy, že člověk je odsouzen být svobodný. Odsouzen, protože se sám nestvořil, a jinak přesto svoboden, protože jednou vržen do světa, je odpovědný za všechno, co dělá.

Otázky:

Jaký je podle Sartra rozdíl mezi člověkem a věcí?

Jak se Sartre vymezuje proti (dvoji) předchozí myšlenkové tradici?

Jak chápe svobodu?

MARTIN BUBER

1878-1965

Já a Ty

Svět je člověku dvojí pro jeho dvojí postoj. Postoj člověka je dvojí kvůli dvojnosti základních slov, která může říkat. Základní slova nejsou jednotlivá slova, nýbrž dvojice slov. Jedním základním slovem je slovní dvojice Já-Ty. Jiným základní slovem je slovní dvojice Já-Ono; přičemž Ono lze nahradit – beze změny základního slova – i slovy On nebo Ona. A tak je též Já člověka dvojí. Neboť Já základního slova Já-Ty je jiné než Já základního slova Já-Ono.

Základní slovo Já-Ty může být vyřčeno pouze celou bytostí. Základní slovo Já-Ono nemůže být nikdy vyřčeno celou bytostí. Není žádné Já o sobě, nýbrž pouze Já základního slova Já-Ty a Já základního slova Já-Ono. Pro toho, kdo říká „Ty“, není objektem „něco“. Kdo říká „Ty“, nemá nijaké „něco“, nemá nic. Ocítl se ve vztahu.

Vše, co se nám stává přítomností, je průhledem k věčnému Ty, z každého okamžiku cítíme jeho vanutí, v každém Ty oslovujeme to věčné, v každé oblasti způsobem, který je jí vlastní.

Otázky: *Jak se Buber vymezuje vůči novověké filosofii?
Jak jeho přístup souvisí s existencialismem?*

Chasidské poselství

Bůh je – ve vši konkrétnosti – tím, kdo mluví, stvoření je řečí: „nic“ je osloveno a odpovědí je vznik věcí; řeč stvoření přetrvává v životě všeho tvorstva, život každého tvora je rozmluva, svět je slovo – pro tuto zvěst byl Izrael zde. Pro učení a svědectví o tom, že skutečný Bůh je Bohem, kterého můžeme oslovit, protože On sám oslovuje nás.

Pro skutečný intimní vztah člověka a Boha není svět pouze místem, nýbrž i objektem. Bůh promlouvá k člověku ve věcech a bytostech, které mu posílá do života; člověk odpovídá svým zacházením právě s těmito věcmi a postojem právě k těmto bytostem. Veškerá specifická bohoslužba je ve svém původním smyslu pouze neustále obnovovaným posvěcováním a přípravou k tomuto styku s Bohem ve světě.

Otázky: *Jak se Buber vymezuje vůči tradiční teologii a náboženské filosofii?
Jak jeho přístup souvisí s existencialismem?*

HANS JONAS

1903-1993

Princip odpovědnosti

Veškerá dosavadní etika – ať již jako přímý příkaz určité věci konat a jiné ne, nebo jako stanovení principů takových příkazů, či odůvodnění povinnosti takové principy poslouchat – mlčky sdílela následující, vzájemně spojené předpoklady: (1) Situace, ve které se člověk nachází, určená jeho přirozeností a přirozeností věcí, je v hlavních rysech jednou provždy dána. (2) Lidské dobro lze na tomto základě snadno nahlédnout a stanovit. (3) Dosah lidského jednání a proto i lidské odpovědnosti je přesně vymezen. Záměrem následujících výkladů je ukázat, že tyto předpoklady nadále neplatí, a zvážit, co to znamená pro naši morální situaci....

.... To vše platí, je-li pravda, jak zde předpokládáme, že žijeme v apokalyptické situaci, to znamená ve stavu, předcházejícím všeobecnou katastrofu, ponecháme-li dnešnímu stavu věcí volný průběh. O tom musíme říci jedinou, i když dobře známou věc. Nebezpečí vychází z předimenzovanosti civilizace, orientované na přírodní vědy, techniku a průmysl. To, co můžeme nazvat Baconovým programem, totiž orientaci vědění na vládu nad přírodou a panství nad přírodou využít ke zlepšování lidského údělu. Nebezpečí katastrofy, vyplývající z Baconova ideálu panství nad přírodou pomocí techniky, založené na vědě spočívá tedy ve velikosti jeho úspěchu. V Baconově výroku je řečeno, že vědění je moc. Baconův program však odhalil sám sobě na vrcholu svého triumfu svou nedostatečnost, dokonce svůj vlastní rozpor, totiž ztrátu sebekontroly, jež spočívá v neschopnosti chránit nejen člověka před sebou samým, ale i přírodu před člověkem. Potřeba ochrany obojího nastala právě v souvislosti s rozsahem moci, již bylo dosaženo sledováním technického pokroku a u níž rostoucí nutnost jejího užívání souběžně vedla k zvláštní bezmoci zastavit stále další sebezničující pokrok moci samé a jejího díla, který lze předvídat.

.... Nebezpečí odhaluje jako primární povinnost odmítnutí nebytí. Zopakujme si, že povinnost, o níž zde hovoříme, vstoupila do popředí teprve s ohrožením toho, oč v ní jde. Předtím by nemělo smysl o takové povinnosti hovořit. Co je ohroženo se hlásí ke slovu. Náhle se to, co je přímo dané, co je přijímáno jako samozřejmé a nikdy nebylo zamýšlené jako objekt jednání: že existuje člověk, že existuje život, že k tomu účelu existuje svět, ocitá v ohrožení lidským jednáním. Právě v tomto světle se objevuje nová povinnost. Zrozena z ohrožení, nutně naléhá ze všeho nejdříve na etiku zachování, ochrany a odvrácení, a nikoli na etiku pokroku a zdokonalení. Navzdory této skromnosti cíle mohou být její příkazy velmi náročné, vyžadující možná více obětí než všechny, které dosud platily v zájmu zlepšování lidského údělu.....

.... Strach patří k odpovědnosti právě tak jako naděje, a protože strach je nejméně přitažlivý, musíme zde o něm znovu promluvit, neboť dnes je nezbytnější než v mnoha jiných dobách, kdy se při důvěře v dobrý chod lidských záležitostí na něj mohlo pohlížet jako na slabost malomyslných a ustrašených.

.... Máme na mysli strach nikoli od jednání odrazující, nýbrž k jednání povzbuzující, jenž bytostně náleží k odpovědnosti, a to je strach o předmět odpovědnosti.

.... Co se mu stane, když se ho já neujmu? Čím nejasnější odpověď, tím jasnější odpovědnost.

Otázky: *Co změnilo situaci, v níž se člověk nachází?
Co je základní povinností?
Co je tedy absolutní hodnotou, základním dobrem?*